І. ТІТКО
доцент кафедри правосуддя Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

УДК 343.137.9

До питання правової природи інституту приватного обвинувачення в кримінальному процесі

У статті обґрунтовується теза стосовно неоднорідності властивостей, що характеризують інститут приватного обвинувачення у кримінальному процесі. Зокрема, поряд із характеристиками форми такого явища (тобто його кримінальними процесуальними ознаками) пропонується виділяти характеристики, що пояснюють причини існування вказаного феномену. Розкриттю останніх, з урахуванням новацій КПК 2012 р., правозастосовної практики та результатів соціологічних досліджень автора, і присвячена дана стаття.

Ключові слова: обвинувачення, приватне обвинувачення, публічне обвинувачення, провадження приватного обвинувачення, диспозитивність.

За справедливим зауваженням Н. Є. Петрової, багаторічна дискусія щодо зумовленості існування інституту приватного обвинувачення у кримінальному процесі представлена доволі широким спектром позицій. Зокрема, одні науковці вказували, що до проваджень приватного обвинувачення відносять лише злочини незначної тяжкості, а отже, держава з'ясовує позицію потерпілого, щоб визначитися з доцільністю початку такого провадження. Другі акцентували увагу на прагненні держави зберегти (відновити) між потерпілим та правопорушником нормальні стосунки. Треті обстоювали позицію, відповідно до якої сутність проваджень приватного обвинувачення полягає в їх спрощеній формі в межах диференціації кримінального процесу. Четверті висловлювали думку, що певна категорія злочинів зачіпає виключно інтереси потерпілого, а отже, держава до них ставиться байдуже. П'яті вказували, що

© Тітко І., 2015

суспільна небезпечність таких злочинів залежить від того, як саме сприймає потерпілий порушення своїх інтересів. Це, у свою чергу, породжувало шосту позицію, відповідно до якої ставлення потерпілого до вчинюваного щодо нього діяння має розглядатися як окремий елемент складу кримінального правопорушення. Сьомі вели мову про наявність у потерпілого особливого права – права розпоряджатися предметом обвинувачення. Восьмі наголошували на такій ознаці, як активність потерпілого по реалізації обвинувальної функції в рамках кримінального провадження. Дев'яті вказували на завдання економії державних ресурсів кримінального провадження, яке має забезпечувати інститут проваджень приватного обвинувачення. Десяті пропонували вважати певну комбінацію із вищезазначених ознак самостійною підставою для виділення відповідної категорії проваджень і т. д. [1, с. 62].

Удосконалення на доктринальному рівні існуючих на сьогодні підходів щодо описання правової природи приватного обвинувачення бачиться нам у систематизації за певними сутнісними ознаками характеристик цього інституту, які виділялись його дослідниками, й осмислення таких характеристик через призму віднесення їх до тієї чи іншої групи. Відмітимо, що ознайомлення з існуючими на сьогодні науковими працями, де розкриття питання правової природи приватного обвинувачення здійснюється шляхом аналізу окремих його характеристик (що в цілому, на наш погляд, є методично виправданим кроком), дає можливість констатувати, що такі характеристики подаються як рівнозначні ознаки приватного обвинувачення в цілому [див., наприклад: 2, с. 47–50]. Разом із тим вбачається доцільним розглядати окремо базові, глибинні ознаки правового явища, які, власне, забезпечують його існування, і, так би мовити, ознаки, які характеризують форму існування явища, а отже, є похідними. У такому аспекті нам імпонує сприйняття ситуації А. М. Гончаровою. Як зазначає авторка, у змісті будь-якого явища, у тому числі кримінального процесуального, є деяке стійке ядро (основа), яке виражає саму суть даного явища, його власний зміст, істотним чином впливає на всі інші необхідні сторони та зв'язки об'єкта, обумовлює відповідні їх зміни, напрям функціонування та розвитку. Отже, спираючись на основу, можливо пояснити та уявити в органічному взаємозв'язку всю сукупність необхідних сторін і тим самим у системі ідеальних образів, понять відтворити сутність досліджуваного об'єкта. Основа явища не лише виражає його сутнісні характеристики, а й виступає постійною детермінантою, яка спочатку породжує, а потім забезпечує існування цього явища. Таким чином, явище і його основа утворюють між собою складну систему взаємозв'язків та взаємного впливу, зміни основи призводять до зміни явища, і навпаки [3].

Отже, характеризуючи правову природу приватного обвинувачення, доцільно розмежовувати *характеристики причини* та *характеристики форми* досліджуваного явища. По суті характеристики причини є матеріально-право-

вими або позаправовими підставами існування інституту приватного обвинувачення, а характеристики форми – його процесуальними ознаками.

Установлення характеристик причини існування феномену проваджень у формі приватного обвинувачення в публічній сфері кримінального процесуального права по суті є відповіддю на питання, чому держава поступається своєю монополією кримінального переслідування на користь приватних осіб. Думається, що до чинників, що зумовлюють причину існування інституту приватного обвинувачення, слід віднести такі[1]:

1) посягання на суб'єктивні права конкретної особи. Цим фактом власне визначається сама можливість існування проваджень приватного обвинувачення, оскільки завдання злочином шкоди виключно загальносуспільним інтересам знімало б питання приватного обвинувачення в принципі. Але спірним у науці кримінального процесу залишається питання про те, чи завдають кримінальні правопорушення, які переслідуються в порядку приватного обвинувачення, шкоди інтересам суспільства. Так, на початку двадцятого століття окремі радянські правники доводили, що провадження приватного обвинувачення не містять безпосереднього суспільного або державного інтересу (В. Зенькович) і до вказаної категорії злочинів держава ставиться байдуже (В. Соловйов) [цит. за: 4, с. 29]. При цьому з розвитком радянської ідеології, яка передбачала заперечення усього приватного, змінювались і погляди на зазначене питання, а висловлювання вищеназваних дослідників піддавались критиці їх послідовниками. Зокрема, правова література поповнювалась позиціями, відповідно до яких: діяння, що передбачає санкції з боку держави, не може вважатися таким, що посягає лише на окрему особу, оскільки вже сам факт регламентації переслідування з боку держави і факт встановлення санкцій свідчать про те, що держава не є байдужою до діяння [5, с. 157]; злочини, переслідувані в порядку приватного обвинувачення, посягають не лише на законні інтереси потерпілого, а й на загальносуспільні інтереси, оскільки в радянському праві немає і не може бути поділу на злочини, що завдають шкоди суспільству, і злочини, що завдають шкоди окремим особам [4, с. 28–29] і т. ін. Подальший відхід від радянської ідеології тотального панування інтересів держави над приватними інтересами, у свою чергу, змінив і наукові підходи. Аналіз останніх робіт дає можливість вказати на певну реабілітацію позицій, висловлених правниками початку двадцятого століття, хоча й у менш безапеляційній формі. Наприклад, аналізуючи провадження у формі приватного обвинувачення, С. І. Перепелиця зазначає, що, «зважаючи на локальність кримінально-правового конфлікту та незначну суспільну небезпечність кримінального правопорушення держава, не відмовляючись від обов'язку здійснення захисту особи від кримінально караних посягань, все ж «вимикає» автоматичний режим реагування на будь-яке кримінальне право-

[1] Відразу зазначимо органічну взаємопов'язаність ознак, які будуть розглянуті, їх змістове взаємопроникнення та причинно-наслідкову взаємообумовленість.

порушення, чим в деякій мірі зменшує число розпочатих кримінальних проваджень» [2, с. 50]. Окрім того, слід вказати, що характер порушуваних благ, а також схожість порядку кримінального переслідування у формі приватного обвинувачення із цивільним судочинством дали підстави для розробки в кримінальному праві теорії «приватного делікту», в рамках якої наведено бачення цієї категорії злочинів як діянь, що посягають виключно або переважно на права та інтереси приватних осіб і лише незначним чином зачіпають інтереси публічні (на сьогодні таке обґрунтування злочинів, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення, зустрічається в окремих коментарях до КПК ФРН). Проте теорія приватного делікту неодноразово піддавалась критиці, зокрема відмічалась суперечність між традиційним поняттям злочину як суспільно небезпечного діяння і приватним злочином, який не є небезпечним для суспільства [3].

На наш погляд, усі вищеназвані позиції, будучи проаналізовані, надають можливість виявити в кожній із них певне раціональне зерно. Так, позиція радянських правників стосовно небайдужості держави до злочинів, що переслідуються у формі приватного обвинувачення, навіть в умовах відсутності ідеологічних передумов для її існування, значною мірою відповідає дійсності. Зрозуміло, що в усіх випадках вчинення діяння, передбаченого КК, шкода завдається і загальносуспільним інтересам, оскільки суспільна небезпечність є невід'ємною рисою будь-якого злочинного діяння. Як справедливо вказує А. М. Гончарова, суспільна небезпечність злочинів, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення, визначається фактом об'єктивного існування і високою значимістю в суспільстві цінностей, на які вони посягають [3]. Але при цьому зазначений погляд, на нашу думку, має сприйматися із поправкою (яка певною мірою висвітлює позиції науковців початку двадцятого і двадцять першого століть, а також теорію приватного делікту): у випадку із вчиненням кримінального правопорушення, що переслідується в порядку приватного обвинувачення, баланс між ступенем порушення загальносуспільних і приватних інтересів схиляється в бік останніх[1], що, втім, не виключає наявність мінімально необхідного рівня суспільної небезпечності такого діяння як підстави для законодавчого віднесення його до числа злочинів[2];

2) необхідність врахування думки потерпілого для віднесення діяння до числа протиправних[3]. Така підстава

[1] Зважаючи на таку властивість характеристик будь-якого явища, як їх системність, окрім зазначеного слід враховувати, що держава відмовляється від переслідування суспільно небезпечного діяння ще й з тієї причини, що таке переслідування може завдати потерпілому більшої шкоди, аніж саме діяння (про це більш детально див. далі).

[2] Ця теза доволі яскраво підкріплюється відомим висловом *«De minimis non curat lex»* («Закон не займається дрібницями»).

[3] Ця ознака є характерною переважно для злочинів, передбачених у п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК, оскільки віднесення до числа проваджень у формі приватного обвинувачення злочинів, названих у пп. 2 і 3 ч. 1 ст. 477 КПК, більшою мірою зумовлюється фактом особливих (родинних або трудових) зв'язків між учасниками конфліктної ситуації.

існування проваджень у формі приватного обвинувачення максимально вичерпно описується поетичним висловом про те, що «одне й те саме поводження стосовно представниці чарівної статі може бути сприйнято нею і як прояв кохання, і як найбільше приниження гідності» [4, с. 35]. Дійсно, завдання шкоди перш за все конкретній особі (що було описано вище) зумовлює необхідність з'ясування позиції постраждалого (який може себе таким і не вважати). Зазначимо, що в теорії кримінального права і процесу на дану ознаку проваджень приватного обвинувачення у більшості випадків звертали увагу при дослідженні такого правопорушення, як образа. Усвідомлюючи деяку спірність використання даного злочину для ілюстрації своєї позиції (зважаючи на його декриміналізацію в національному законодавстві), тим не менш наведемо висловлені з цього приводу в літературі погляди, принаймні з урахуванням таких аргументів: а) образа як злочин передбачена кримінальним законодавством інших держав (РФ, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Узбекистан, ФРН та ін.), а отже, може використовуватися як ілюстрація принаймні в рамках компаративного підходу; б) в усіх названих державах цей злочин віднесено до числа тих, щодо яких провадження здійснюється в формі приватного обвинувачення; в) позиції дослідників стосовно необхідності врахування думки потерпілого для констатації факту образи значною мірою можна поширити й на інші злочини, провадження щодо яких здійснюється в порядку приватного обвинувачення, оскільки елемент суб'єктивного сприйняття ситуації потерпілим більшою чи меншою мірою виражений в кожному з них (наприклад, незаконне розголошення лікарської таємниці, згвалтування, погроза знищення майна та ін.)[1].

Відразу відмітимо, що хід міркувань у цьому напрямі характеризується послідовністю, на яку (на відміну від попередньо описаної ознаки) чинники ідеологічного характеру не вплинули, а також єдністю доктринальних підходів представників як матеріального кримінального права, так і кримінального процесу. Зокрема, у роботах корифеїв доктрини радянського кримінального права (А. А. Піонтковського, А. Н. Трайніна) підкреслюється, що для констатації образи недостатньо лише образливих висловів, а потрібно щоб суб'єкт відчував приниження власної гідності, тобто потрібна образа не лише як дія, а й як наслідок [6, с. 141; 7, с. 659]. Аналогічну позицію знаходимо у роботах процесуалістів радянських часів: той чи інший вислів, образливий на погляд оточуючих, може зовсім інакше сприйматися особою, якій він адресований. Навіть нанесення побоїв, наприклад, одним із подружжя іншому може в оцінці потерпілого бути дією правомірною і цілком ним заслуженою. Мотиви примирення

[1] Про можливість поширення ілюстративного матеріалу, викладеного на підставі розгляду образи, й на інші злочини, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення, також зазначали окремі дослідники, зокрема, С. І. Катькало та В. З. Лукашевич (див. с. 36 згадуваної праці).

у справах приватного обвинувачення доводять, що потерпілий у ряді випадків усвідомлює свою неправомірну, і таку, що провокує конфлікт, поведінку щодо правопорушника, а отже, оцінює дії останнього як до певної міри виправдані [4, с. 35, 37]. Подальші дослідження цього питання, у тому числі в пострадянські часи, по суті лише підтвердили раніше висловлену тезу. Зокрема, як доводять представники сучасної кримінальної процесуальної науки, вагомість урахування суб'єктивної думки потерпілого стосовно злочинів приватного обвинувачення підтверджується результатами спеціальних кримінологічних, психологічних та соціологічних досліджень, практикою соціальної роботи. Зокрема, були виявлені відмінності між субкультурами різних соціальних груп відносно прийнятих у них ціннісних орієнтацій та норм поведінки. Отримані дані також показували, що значення, яке особа вкладає у слово або дію, визначається цілою низкою чинників, серед яких ситуація використання, емоційний стан, специфіка світосприйняття, особистий досвід, його належність до культури або субкультури, ступінь визнання знакових систем, норм, цінностей, що в них діють, та ін. Відповідно, одне і те саме слово або дія у різних ситуаціях можуть бути сприйняті людиною по-різному, викликаючи у неї найрізноманітніші реакції – від образи та агресії до позитивних емоцій, а отже, в одній ситуації вони можуть таїти в собі загрозу для суспільства, а в іншій – навпаки, покращувати існуючі відносини. Інакше кажучи, діяння, переслідування яких здійснюється в порядку приватного обвинувачення, взяте само по собі поза соціальним контекстом, у багатьох випадках не є ані суспільно шкідливим, ані суспільно корисним. Ураховуючи вказане, з позиції матеріального кримінального права злочини, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення, пропонують визначати як діяння, що посягають на об'єктивно існуючі цінності, змістове наповнення яких є суб'єктивним, у зв'язку із чим особливе значення для вирішення питання про те, чи мало діяння характер суспільно небезпечного, має суб'єктивне сприйняття потерпілого [див.: 3];

3) особливі зв'язки приватного характеру між правопорушником і потерпілим. Така ознака проваджень у формі приватного обвинувачення значною мірою накладає відбиток і на суб'єктивне сприйняття постраждалим дій правопорушника, і на прагнення постраждалого піддати кривдника покаранню, і на співвідношення шкоди від заподіяного зі шкодою від втручання держави (про це детально далі). Вагомість зазначеної ознаки, а отже, необхідність звернення на неї окремої уваги, підкреслюється й тим фактом, що приклади врахування особливих зв'язків, як чинника віднесення конфліктів до числа приватноправових, можна знайти як в історичних нормативно-правових пам'ятках, так і в законодавстві сучасних держав. У порядку ретроспективного прикладу нагадаємо, що в ході реформ 1864 р. до законодавства царської Росії було включено положення, згідно з якими в порядку приватного

обвинувачення переслідувались такі злочини, як крадіжки, шахрайство, що мали місце між батьками і дітьми, членами подружжя; завдання одним із подружжя іншому тілесних ушкоджень, каліцтва, побоїв, мордувань за умови, що перелічені дії не призвели до таких наслідків, як смерть потерпілого та деякі інші [див.: 8, с. 13]. Доволі показовим сучасним прикладом у цьому аспекті є підхід розробників КПК Республіки Білорусь, де зазначено, що до числа проваджень приватного обвинувачення віднесено провадження стосовно таких злочинів, як крадіжка (без кваліфікуючих ознак), шахрайство (без кваліфікуючих ознак), привласнення або розтрата (без кваліфікуючих ознак), угон транспортного засобу або маломірного судна (без кваліфікуючих ознак), за умови що зазначені злочини *вчинені щодо постраждалого членами його сім'ї, близькими родичами або іншими особами, яких постраждалий обґрунтовано вважає близькими (ст. 26)*.

Схоже правило діє й в оновленому кримінальному процесуальному законодавстві України. Так, аналіз ст. 477 КПК дає право констатувати, що кримінальне процесуальне законодавство України виділяє три види зв'язків, які враховуються при віднесенні проваджень до числа тих, що здійснюються у формі приватного обвинувачення: а) шлюбні зв'язки (пп. 2, 3 ч. 1 ст. 477); б) родинні (п. 3 ч. 1 ст. 477); в) трудові (п. 3 ч. 1 ст. 477). При цьому слід зазначити, що законодавець України чітко розмежував види стосунків, що знайшло формальне відбиття у відокремленні пп. 2 і 3 у рамках ч. 1 ст. 477 КПК, ознайомлення з якими дає можливість звернути увагу на деякі особливості:

– *по-перше*, критерій «кримінальне правопорушення вчинено одним з подружжя по відношенню до іншого» (шлюбні зв'язки) стосується і п. 2, і п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК, тобто є більш широким порівняно з критерієм родинних зв'язків (який законодавець поширив лише на п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК). Думається, що цей факт не є випадковістю і може бути пояснений принциповою законодавчою позицією пріоритетного ставлення до збереження саме шлюбних стосунків. Можна допустити, що останні є більш уразливими (оскільки суб'єктів не пов'язує кровне спорідненння), а отже, потребують посиленого захисту в тому числі в рамках інституту приватного обвинувачення;

– *по-друге*, специфікою п. 2 ч. 1 ст. 477 КПК (який відносить провадження до числа приватних за критерієм шлюбних зв'язків) є охоплення ним більш тяжких статевих злочинів (зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153–155 КК; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом без кваліфікуючих обставин) порівняно із тими, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК розглядаються в порядку провадження приватного обвинувачення незалежно від наявності зв'язків між правопорушником і постраждалою особою (зґвалтування без обтяжуючих обставин та примушування до вступу в статевий зв'язок). Думається, що такий крок є цілком логіч-

ним, зважаючи на природний зв'язок шлюбних та статевих відносин, а отже, і право осіб, які перебувають у шлюбі, самостійно визначатися з нормами власного інтимного життя;

– *по-третє*, п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК (який відносить провадження до числа приватних за критеріями шлюбних, родинних, трудових зв'язків) охоплює виключно злочини проти власності;

– *по-четверте*, у цілому кримінальні правопорушення, названі в пп. 2 і 3 ч. 1 ст. 477 КПК, є більш тяжкими порівняно з названими у п. 1 цієї ж частини вказаної статті, що підтверджує вже згадувану позицію дослідників про обернено пропорційний зв'язок таких критеріїв віднесення проваджень до числа приватного обвинувачення, як тяжкість кримінального правопорушення і наявність специфічного приватноправового зв'язку між правопорушником і потерпілим;

4) неспіврозмірність шкоди, завданої правопорушенням, зі шкодою, яку завдасть втручання держави. Свого часу ще класиками кримінального процесу відмічалось, що публічне переслідування деяких злочинів може викликати негативні наслідки не лише для злочинця, а й для потерпілого [9, с. 128]. Продовжуючи розвивати зазначену тезу, сучасні науковці є ще більш категоричними у своїх висновках. Як вказує А. М. Гончарова, у ряді випадків діяльність правоохоронних органів щодо початку провадження і його розслідування та судового розгляду всупереч волі потерпілої особи завдає більшої шкоди, аніж самий злочин [3]. Цілком підтримуючи викладений погляд, спробуємо, спираючись на проведене нами соціологічне дослідження[1], деталізувати його в частині з'ясування різновидів негативних наслідків від діяльності правоохоронних органів всупереч позиції потерпілого, яка, на наш погляд, може виражатися у такому:

а) повторна віктимізація потерпілого. Цей термін використовується в сучасних наукових роботах [див., наприклад: 10] й у текстах міжнародних документів [див., наприклад: 11] для позначення ситуації, коли потерпілий страждає не лише від безпосередніх дій правопорушника, а й від невиправданих необхідністю дій правоохоронних органів в рамках кримінального провадження. Думається, що саме це поняття доволі влучно описує випадок втручання державних органів у конфлікти, які мають переважно приватний, а подекуди й інтимний характер. Зокрема, як доводить проведене нами соціологічне дослідження, у 56% випадків жертва правопорушення, провадження щодо якої може здійснюватися лише в порядку приватного обвинувачення, не бажала розпочинати кримінальне переслідування, щоб запобігти розголосу обставин справи та з огляду на страх перед відчуттям сорому, викликаним таким розголосом;

б) руйнування соціальних зв'язків. Цей негативний наслідок має безпосе-

[1] Проведене дослідження полягало в опитуванні потенційних потерпілих у провадженнях у формі приватного обвинувачення (тобто осіб, стосовно яких до правоохоронних органів надійшла інформація про завдання їм шкоди (як правило, інформація від служб швидкої медичної допомоги і травмпунктів), але які не подають заяву про вчинення щодо них кримінального правопорушення). Збір даних, на прохання автора, забезпечували працівники правоохоронних органів (дільничі, слідчі), які здійснювали перевірку інформації, що надійшла від закладів охорони здоров'я.

редній зв'язок із такою вищеописаною нами характеристикою проваджень у формі приватного обвинувачення, як «особливі зв'язки приватного характеру між правопорушником і потерпілим». Більше того, навіть якщо характеризувати групу кримінальних правопорушень, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК (тобто які не мають прив'язки до особливих взаємовідносин потерпілого і правопорушника), то слід погодитися із дослідниками, які вказують на той факт, що у переважній більшості правопорушник і потерпілий у таких випадках є знайомими ще до виникнення конфліктної ситуації, а отже, перебувають якщо й не у передбачених КПК сімейно-родинних або трудових відносинах, то доволі часто у дружніх, приятельських, сусідських стосунках і т. ін. [4, с. 32–33]. У межах зазначеного слід звернути увагу на таку особливість менталітету слов'янських народів, як відсутність соціального схвалення віддання переваги судовим процедурам перед можливістю вирішення питання, так би мовити, «по-родинному». Зауважимо, що цей факт доволі яскраво продемонстрував зріз соціальної свідомості, у рамках якого 44% осіб зізнались, що не ініціювали кримінальне переслідування саме через небажання остаточно руйнувати ті чи інші відносини;

в) втрата цінного співробітника та/або завдання шкоди діловій репутації, на наш погляд, також мають розцінюватися як негативні наслідки, на запобігання яких спрямований інститут приватного обвинувачення у кримінальному процесі. При цьому вбачається, що небажана втрата працівника як негативний наслідок є похідним від наслідку руйнування відносин між таким співробітником і роботодавцем у випадку ініціації останнім кримінального переслідування. Окрім цього, для суб'єкта господарської діяльності вихід за межі підприємства інформації про прояви злочинних діянь серед персоналу може спричинити доволі істотну моральну шкоду (втрата ділової репутації) та, як наслідок – матеріальну шкоду в формі недоотриманої вигоди. Відмітимо, що до нашої вибірки не потрапили ситуації, коли б потерпілий пояснював небажання розпочинати кримінальне провадження, спираючись на розглядувані аргументи. Утім це жодним чином не підмиває висловленої нами тези, оскільки має абсолютно логічне пояснення: специфіка злочинів приватного обвинувачення, щодо яких враховується факт трудових взаємозв'язків, зумовлює ситуацію, за якої єдиним суб'єктом, який може бути зацікавленим у повідомленні правоохоронних органів, є роботодавець (на відміну, наприклад, від тілесних ушкоджень, де обов'язок інформувати ОВС покладається на медичні заклади, до яких звертався потерпілий). Отже, роботодавець, обираючи збереження працівника та (або) ділової репутації на противагу покаранню винного, не інформує правоохоронні органи, що, в свою чергу, не надає можливості виявити такі ситуації шляхом соціологічних досліджень;

г) розростання конфлікту, як негативний чинник втручання держави у приватну сферу без врахування позиції потерпілого, вже вказувався в роботах окремих дослідників. Зокрема, складно сперечатися з тим, що травмуючий вплив діяльності правоохоронних органів по-

ширюється не тільки на особу, стосовно якої було вчинене діяння, офіційно кваліфіковане як злочинне, а й на його найближче оточення (сім'ю, родичів, друзів, сусідів і т. д.) [див.: 3]. Крім того, відносини можуть погіршитися не лише між підозрюваним і потерпілим, а й між особами, які подали заяву всупереч волі потерпілого і самим потерпілим, що призведе до розростання локального конфлікту й втягування в його орбіту нових учасників [див.: 4, с. 38];

5) відносно менша суспільна небезпечність, порівняно з провадженнями публічного обвинувачення також, на наш погляд, має розглядатися як одна з характеристик причини існування проваджень приватного обвинувачення. Разом із тим, як нами вже відмічалось, КПК 2012 р. не лише істотно розширив число кримінальних правопорушень, переслідування яких може здійснюватися в формі приватного обвинувачення, а й змінив якісну складову цієї групи, додавши до неї ряд злочинів середньої тяжкості (ч. 2 ст. 122, ч. 1 ст. 153, ч. 1 ст. 289 КК), так і тяжкі злочини (ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 289 КК). На перший погляд, вказаний факт дещо послаблює висловлену нами тезу про меншу суспільну небезпечність кримінальних правопорушень, які переслідуються в порядку приватного обвинувачення, порівняно з тими, щодо яких провадження здійснюється в публічному форматі. Але, нагадаємо, що на початку цього пункту роботи нами висловлювалось переконання, що всі причини виділення проваджень приватного обвинувачення як окремої групи в рамках кримінального процесу є взаємопов'язаними. Думається, що в розглядуваному питанні такий зв'язок виражається у формі взаємної нейтралізації ступеня тяжкості кримінального правопорушення фактом наявності шлюбно-родинних або трудових зв'язків між потерпілим і правопорушником (у цьому аспекті доволі показовим є розміщення злочинів середньої тяжкості і тяжких злочинів в переліках, закріплених пп. 2 і 3 ч. 1 ст. 477, які передбачають віднесення проваджень до числа тих, що здійснюються у формі приватного обвинувачення лише за умови наявності певного виду приватноправових зв'язків між потерпілим і правопорушником).

Указані причини, в свою чергу, обумовлюють специфічний порядок судочинства щодо проваджень приватного обвинувачення, що дає право вести мову про *характеристики форми* розглядуваного інституту. Останні на сьогодні є розробленими на достатньому теоретичному рівні, що дає можливість лише перерахувати їх із посиланням на відповідні джерела. Отже, відмітимо, що серед названих у літературі характеристик проваджень приватного обвинувачення до числа характеристик форми зазначеного інституту, на наш погляд, доречно віднести: законодавче закріплення особливої процедури, що дає можливість говорити про окремий вид кримінального провадження [див.: 12, с. 186; 4, с. 29; 13, с. 7–8]; наявність у потерпілого права розпоряджатися предметом обвинувачення [див.: 2, с. 47; 14, с. 49; 15, с. 116]; активність діяльності потерпілого по реалізації функції обвинувачення [див.: 16, с. 172; 17, с. 5–6; 18, с. 78]; наявність у природі інституту приватного обвинувачення матеріально-правових та процесуально-правових складових [див.: 2, с. 48; 19, с. 16–17] та ін.

Список використаних джерел

1. Петрова Н. Е. Частное и субсидиарное обвинение / Н. Е. Петрова. – Самара : Самар. ун-т, 2004. – 213 с.
2. Перепелиця С. І. Провадження у формі приватного обвинувачення: порівняльно-правове дослідження : монографія / С. І. Перепелиця. – Х. : Право, 2015. – 184 с.
3. Гончарова А. Н. Криминологические основания преступлений частного обвинения [Електронний ресурс] : монография / А. Н. Гончарова. – Красноярск : КрасГУ, 2002. – 120 с. – Режим доступу: http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum4205/item4208.html#_ftn2.
4. Катькало С. И. Судопроизводство по делам частного обвинения / С. И. Катькало, В. З. Лукашевич. – Л. : Изд. Ленингр. ун-та, 1972. – 208 с.
5. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов. – М. : Изд. АН СССР, 1948.
6. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957.
7. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Особенная часть / А. А. Пионтковский, В. Д. Меньшагин. – М. : Госюриздат, 1955. – Т. 1.
8. Ленский А. В. Производство по делам частного обвинения в уголовном процессе России / А. В. Ленский, Ю. К. Якимович. – М. : Юристъ, 1998. – 48 с.
9. Фойницкий И. Я. Учение о наказаниях в связи с тюрьмоведением / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Тип. М-ва путей сообщения, 1889.
10. Шамардин А. А. Частные начала обвинения и становление принципа диспозитивности в уголовном процессе России : дис. … канд. юрид. наук / Артем Александрович Шамардин. – Оренбург, 2001. – 200 с.
11. Правонарушители и жертвы: ответственность и справедливость в процессе отправления уголовного правосудия: рабочий документ Десятого Конгресса Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями [Електронний ресурс]. – Вена, 10–17 апреля 2000 г. – Режим доступу: http://www.uncjin.org/Documents/congr10/8r.pdf.
12. Савицкий В. М. Уголовный процесс : слов.-справ. / В. М. Савицкий, А. М. Ларин. – М. : Юрид. фирма КОНТРАКТ; ИНФРА-М, 1999. – 271 с.
13. Соболев М. В. Производство по уголовным делам частного обвинения в соответствии с уголовно-процессуальным кодексом Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Соболев Максим Викторович. – М., 2008. – 29 с.
14. Малярчук Н. В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. В. Малярчук ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 212 с.
15. Штоль Д. С. Диспозитивность и ее отдельные проявления в уголовном процессе Российской Федерации : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. С. Штоль. – Челябинск, 2009. – 211 с.
16. Быковская Е. В. Уголовное судопроизводство по делам частного обвинения: проблемы правовой регламентации и их решение: проблемы правовой регламентации и их решение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Быковская Елена Васильевна. – М., 2006. – 219 с.
17. Талынева З. З. Особенности уголовного производства по делам частного обвинения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Талынева Земфира Зинуровна. – Уфа, 2008. – 182 с.
18. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – К., 2003.
19. Струкова В. В. Уголовное преследование, осуществляемое в частном порядке (теоретические основы и механизм реализации) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Виктория Викторовна Струкова. – М., 2011. – 26 с.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2015.

Титко И. К вопросу правовой природы института частного обвинения в уголовном процессе

В статье обосновывается тезис касательно неоднородности свойств, характеризующих институт частного обвинения в уголовном процессе. В частности, наряду с характеристиками формы данного явления (то есть его уголовно-процессуальными признаками) пред-

лагается выделять характеристики, объясняющие причины существования указанного феномена. Описанию последних, с учетом новаций УПК 2012 г., правоприменительной практики и результатов социологических исследований автора, и посвящена данная статья.

Ключевые слова: обвинение, частное обвинение, публичное обвинение, производство частного обвинения, диспозитивность.

Titko I. Some Questions of the Legal Nature of the Private Prosecution Institute in Criminal Proceedings

The article explains the thesis concerning the heterogeneity of the properties that characterize the institution of private prosecution in criminal proceedings. In particular, along with the procedure characteristics of the phenomenon (i.e., its criminal procedure characteristics), it is proposed to allocate characteristics that explain the reasons for the existence of this phenomenon. Thus, the subject of this article is description of the latter, with the innovations of the Criminal Procedure Code of 2012, law enforcement and the results of the author`s sociological research. Such characteristics of the reasons of the institute private prosecution in the criminal procedure law were isolated and described as (a) infringement on personal rights specific person; (b) the need to consider the a victim`s opinion; (c) special relations of a private nature between the victim and the offender; (d) the disproportion of harm that caused by crime with the damage that can cause government intervention against the will of the victim.

The author also expresses the opinion on the differences of the legal nature of the crimes which are considered to be cases of private accusation accoriding to the different paragraphs of part 1, chapter 477, Criminal Procedure Code of Ukraine. Based upon the sociological study results, an opinion about forms of harm that can cause state intervention in the affairs of private prosecution against the will of the victim is represented. An overview of the literature which reveiws the procedure characteristics of private prosecution institute in criminal proceedings is also hrovided.

Keywords: accusation, private accusation, public prosecution, the production of private accusation, optionality.

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у 1993 році

№ 2 (81) 2015

Харків
«Право»
2015

УДК 34 ISSN 1993-0909

Засновник — Президія Національної академії правових наук України,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Видавець — Національна академія правових наук України

Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2015. – № 2 (81). – 176 с.

Редакційна колегія: *В. Я. Тацій* (головний редактор), *Ю. В. Баулін, Ю. П. Битяк, В. І. Борисов, М. В. Буроменський, Л. К. Воронова, О. В. Капліна, С. В. Ківалов, В. П. Колісник, В. В. Комаров, В. О. Коновалова, О. Л. Копиленко, О. Д. Крупчан, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, В. К. Мамутов, О. П. Орлюк, М. І. Панов, О. В. Петришин, В. Г. Пилипчук, С. М. Прилипко, М. М. Сібільов, В. Ф. Сіренко, О. В. Скрипнюк, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. П. Тихий, Ю. С. Шемшученко, В. Ю. Шепітько*

Відповідальний за випуск *О. В. Петришин*

Зареєстрований Міністерством України у справах преси та інформації
(Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
Серія КВ № 19889-9689Р від 09.04.2013 р.)

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 70, Національна академія правових наук України. Тел. (057) 707-79-89

© Національна академія правових наук України, 2015
© Видавництво «Право», 2015